

КЛАСТЕРИ ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті визначено соціально-економічне значення, особливості та переваги кластерних структур, порівняно з іншими формами організації співробітництва. Обґрунтовано доцільність їх створення в аграрному секторі економіки для підвищення його конкурентоспроможності та інноваційного розвитку.

In the article social-economic importance, particularities and advantages of cluster structures in contrast with other forms of the organization of cooperation are determined. Expediency of their creation in agrarian sector of economy for increase of its competitiveness and innovative development is motivated.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Глобалізація ринків, загострення конкуренції вимагають поєднання розрізаних, самостійно функціонуючих підприємств та організацій аграрного, промислового, інфраструктурного секторів економіки для раціональнішого використання природного, трудового, виробничого, інвестиційного потенціалів регіонів і територій країни. Тому, у багатьох країнах світу зростає популярність нової виробничої інноваційної моделі, в рамках якої всі учасники виробництва прагнуть об'єднатися в кластер. Кластерний розвиток, як фактор збільшення національної і регіональної конкурентоспроможності, є характерною ознакою сучасної інноваційної економіки. Сьогодні тема кластерів стає все більш актуальною як у теорії, так і в практиці ведення бізнесу багатьох країн світу. Кластери стали ефективним інструментом розвитку окремих територій і регіонів, що сприяло підвищенню загальнонаціональної конкурентоспроможності багатьох країн світу. За матеріалами ЮНІДО (методолога кластеризації в системі ООН) за останні 8-10 років кластеризація виступає найкращою основою для розвитку малого та середнього підприємництва у всіх країнах світу [1, с.51].

Перед Україною сьогодні стоїть проблема вибору ефективного шляху майбутнього розвитку відповідно до світових орієнтирів. Ідея якості й інноваційності повинна стати національною ідеєю, пріоритетним напрямком економічного розвитку. Інноваційний шлях реформування аграрної економіки в Україні спрямовано на стабілізацію та зростання агропромислового виробництва. Тому, одним з важливих напрямків підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва як на регіональному, так і на національному рівні є його кластеризація, а кластери повинні розглядатися як перспективна форма організації співробітництва в аграрному секторі економіки країни.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питанням формування, ефективності та перспективам розвитку кластерних структур останнім часом присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Більшість з них вивчають промислову кластеризацію як на регіональному, так і на національному рівні. Серед вітчизняних вчених, які займаються проблемами створення і розвитку кластерних агропромислових формувань можна виділити С. І. Соколенко, П. Т. Саблука, Л. В. Козак, М. Ф. Кропивко, В. В. Бакуму, І. О. Белебеху, Л. Л. Кірову, А. Б. Кондрашихіна та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зусиллями науковців поступово створюється теоретико-методологічний фундамент названої проблеми, вирішуються її теоретичні та практичні аспекти. Проте на сьогодні залишаються ще багато недостатньо опрацьованих питань щодо розвитку кластерів у агропромисловій сфері.

Пошук адекватних способів організації агропромислового виробництва має бути націленим на ефективне використання природних, виробничих, трудових та фінансових

ресурсів, зростання конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Тому, реалізація кластерних проектів є кроком до успішного виходу аграрного сектору економіки країни з економічної кризи та подальшого його ефективного розвитку.

Через ряд об'єктивних і суб'єктивних причин агропромислові кластери в Україні поки що не набули широкого поширення, формуються повільно, а видимі результати досягаються лише через декілька років. Це, у першу чергу, пов'язано з нерозумінням переваг кластерної моделі розвитку, відмінних рис та особливостей кластерних структур, порівняно з іншими формами організації співробітництва.

Постановка завдання. Метою даної статті є: обґрунтування доцільності створення агропромислових кластерів, як інноваційної форми розвитку агропромислового виробництва; визначення соціально-економічної значимості, відмінних рис, функцій та особливостей кластерних структур, порівняно з іншими формами організації співробітництва; узагальнення світового та вітчизняного досвіду по створенню кластерних структур для виявлення їх переваг і перспективності застосування в агропромисловій сфері країни; визначення кола питань, які потребують подальшого вирішення з боку науковців, практиків та держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як показує світова практика, кластери виступають як одна із форм адаптації економічного механізму функціонування сільськогосподарських підприємств до умов конкуренції, прискорення розвитку агропромислового виробництва, підвищення конкурентоспроможності окремих економічних суб'єктів та сільськогосподарської продукції, забезпечення ефективної організації інноваційних процесів, формування специфічного економічного простору з метою розширення обсягів торгівлі, ефективного використання капіталу і людських ресурсів [2].

Суттєва відмінна риса кластерів від інших організаційно-правових форм об'єднань підприємств – це принцип територіальної локалізації, об'єднання у комплекс процесів кооперації та конкуренції, і зв'язування одним ланцюгом суб'єктів господарювання різних галузей – від вивчення ринку до виробництва і реалізації продукції, і навіть в окремих випадках її супроводження при експлуатації [1, с.48].

Кластери краще використовують важливі зв'язки, взаємодоповнюваність галузей, розповсюдження технології, досвіду, інформації, маркетинг, а також усвідомлення потреб споживача [3, с.265]. Невід'ємною частиною кластерного виробництва є його інноваційність, постійне удосконалення техніки, технологій і продукції, що випускається. Тому, будь-який кластер, у тому числі і агропромисловий, є інноваційно-орієнтованою інтегрованою структурою. Взаємодія елементів кластера відбувається за допомогою обміну товарами, технологіями, інформацією, послугами й т.п.

У різних інформаційних джерелах, у тому числі зарубіжних, поняття «кластер» визначається по-різному. Основоположником же поняття кластеру виступає М. Портер, який здійснив значний вклад в теорію кластерів. Його теорію згодом було адаптовано стосовно специфіки пострадянських країн. Портер, спираючись на теорію національної та міжнародної конкурентоспроможності товарів та послуг, визначає, що: «Кластери – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств по стандартизації, торгових об'єднань) у певних галузях, що конкурують, але при цьому ведуть спільну роботу» [3, с.256]. Таке визначення кластера найбільш характерне для промислових груп.

Щодо визначення економічного терміну «агропромисловий кластер» або «агрокластер», то в сучасній науковій літературі немає однозначного його трактування.

Так, агропромисловий кластер визначається:

- як інноваційно спрямована, територіально локалізована інтегрована структура з елементами мережевої організації, організована на основі сільськогосподарського

виробництва, яка включає різні сфери АПК, що входять у технологічний ланцюг створення доданої вартості [4];

- як територіальне сполучення організацій, пов'язаних виробничо-збутовою діяльністю з метою підвищення конкурентоспроможності продукції і активізації інвестиційної діяльності [5, с.75];
- по відношенню до продуктового галузевого підкомплексу – як об'єднання організацій різних сфер діяльності в єдиному відтворювальному циклі від виробництва сировини до реалізації готової продукції з включенням всіх стадій виробництва, результатом якого повинно бути отримання синергетичного ефекту [5, с.75].

Синергетичний підхід у трактуванні агропромислових кластерів вказує на їх соціально-економічну значимість. На думку автора, саме можливість одержання синергетичного ефекту є одним з основних мотивів утворення кластерів, стимулом заохочення до кластерного розвитку аграрного сектора економіки України.

Синергетичний (додатковий) ефект утворюється від об'єднання зусиль всіх організацій-учасників. При спільних діях незалежних елементів системи забезпечується збільшення їхнього загального ефекту до величини, більшої, ніж сума ефектів тих же елементів, що діють незалежно [5, с.75].

Підприємства реалізують синергетичний ефект на основі технічного й технологічного переоснащення, за рахунок сталості взаємозв'язків, зменшення транзакційних витрат, скорочення транспортних витрат, раціонального використання всіх видів місцевих ресурсів (природних, виробничих, фінансових, інноваційних, інформаційних, трудових), створення умов для поєднання з територіальним плануванням й управлінням.

Інноваційна структура кластера сприяє зниженню сукупних витрат на дослідження та розробку нововведень за рахунок підвищення ефекту виробничої структури, що дозволяє учасникам кластера стабільно здійснювати інноваційну діяльність на протязі тривалого часу.

Таким чином, у кластері одночасно реалізуються декілька основних функцій:

- поширюються інновації (науково-технічні та організаційно-економічні) від одного підприємства до іншого, забезпечуючи постійне зростання продуктивності в кластері в цілому;
- знижуються видатки, у т.ч. на дослідження та розробку нововведень, за рахунок близького сусідства зв'язаних підприємств;
- всіма учасниками кластеру отримується синергетичний (додатковий) ефект, за рахунок сталості взаємозв'язків, скорочення видатків та раціонального використання матеріальних, природних, трудових ресурсів;
- всіма учасниками кластеру отримуються додаткові конкурентні переваги під впливом сукупного впливу ефектів масштабу, охоплення і синергії.

Кластери відрізняються за своїми розмірами, широті охоплення та рівню розвитку. Різниця у природі кластерів відображається у структурах галузей, які утворюють кластер. Найбільш розвинуті кластери мають більш глибокі та спеціалізовані бази постачальників, більше споріднених та підтримуючих галузей. Межі кластерів постійно змінюються по мірі входження у кластер нових підприємств, фірм та галузей, звуження або спаду існуючих галузей. Розвиток технологій та ринку породжує нові галузі, створює нові зв'язки, перетворює існуючі ринки [3, с.264].

Промислово розвинені країни на початку ХХІ століття досягли високого рівня кластеризації. Практика цих країн свідчить про позитивний досвід впровадження кластерних структур і їхньої ефективності на регіональному, національному й міжнародному рівнях.

Набирає оборти кластеризація в країнах, що розвиваються. Кластери у країнах, що розвиваються, характеризуються географічною компактністю, секторною спеціалізацією, міжфірмовим співробітництвом та конкуренцією [1, с.51].

Нині кластерні стратегії використовуються у більшості країн Європи. Серед країн ЄС найбільша кількість кластерів за такими видами діяльності [6]:

- Австрія – одяг, текстиль (3);
- Великобританія – сільськогосподарські продукти (10); фінансові послуги (7); туризм (6); меблі (6); одяг (5); біотехнології (5); програмне забезпечення (5); зборка автомобілів (5); електроніка (5); фармацевтика (4); Інтернет послуги (3); метали (3); прилади (3);
- Німеччина – іграшки (2); пакувальні машини (2);
- Данія – молочні продукти (2);
- Італія – взуття, одяг, текстиль (17); меблі (7); керамічна плитка (5); дублення шкіри (3);
- Фінляндія – харчові продукти, продукція з охорони навколишнього середовища (2);
- Франція – взуття, одяг, текстиль (9); металообробка (6); виробництво пластику (4); меблі (4); продукти харчування (3); автомобілі, запчастини (3).

В інших країнах кластерними структурами найбільше охопленні такі види діяльності:

- Канада – устаткування (3);
- США – взуття, одяг, текстиль (9); біотехнології (6), телекомунікаційні послуги (5); інформаційні технології й послуги (5); меблі (4); програмне забезпечення, комп'ютерні послуги (4); технології захисту навколишнього середовища (4); туризм (3); медичні устрої (3); автомобілі, запчастини (3);
- Гонконг – одяг (2);
- Індія – батарейки (6); вогнетривкі продукти (6); взуття, одяг (6); автозапчастини (3); обробка шкіри (3); верстати (3);
- Мексика – взуття (3).

Важливим аспектом проблеми розвитку кластерних структур є рівень кластеризації (державний, регіональний, мікрорівень) економік розвинутих країн світу. Вивчення міжнародного досвіду зі створення кластерів свідчить про те, що в розвинутих країнах найбільше кластерів створюється на регіональному рівні – в Австрії, Великобританії, Німеччині, Данії, Іспанії, Італії, Канаді, Нідерландах, США, Фінляндії, Швеції, Швейцарії. Щодо кластерів мікрорівня, то вони діють у Польщі, Великобританії, Німеччині, Данії, Фінляндії, Швейцарії. Кластери державного рівня діють у Австрії, Канаді, Нідерландах [6].

У загальній концепції інноваційного розвитку, розробленої Європейською Комісією, визначені пріоритетні напрямки державної політики у сфері економічного розвитку на основі інновацій і знань. Серйозну увагу в ній приділено створенню, насамперед на регіональному рівні, спеціалізованих організацій підтримки інновацій – технопарків, бізнес-інкубаторів, технологічних центрів, кластерних об'єднань [1, с.47-48].

Розробка кластерних структур є однією з головних цілей стратегії конкурентоспроможності України. У зв'язку з цим, Міністерством економіки України у 2008 році було розроблено «Концепцію створення кластерів в Україні» (поки що перебуває на стадії узгодження), в якій визначено загальні засади створення та розвитку кластерів для забезпечення високих темпів економічного зростання та диверсифікації економіки країни. У 1997 року в Україні створено Міжнародну Фундацію сприяння ринку (МФСР), метою якої є розповсюдження світового досвіду розвитку ринкових відносин, виконання досліджень по формуванню в Україні нових виробничих систем – кластерів. З 2002 року при МФСР створено Інститут Конкурентоспроможності, метою якого є формування національних та регіональних програм підвищення конкурентоспроможності економіки країни на основі мережевих виробничих систем – кластерів, стратегічних партнерств та альянсів.

Проведені дослідження засвідчують, що Україна вже має позитивний досвід створення регіональних кластерів. Певні передумови для розвитку нових кластерних структур формуються сьогодні в багатьох регіонах України.

До числа регіонів, які на сьогодні зуміли домогтися певних успіхів у формуванні кластерних об'єднань, треба віднести Хмельницьку, Івано-Франківську, Запорізьку, Львівську, Черкаську, Ровенську, Полтавську, Сумську, Тернопільську, Донецьку, Харківську, Херсонську, Одеську й Миколаївську області, АР Крим і м. Севастополь.

Дані табл.1 свідчать, що кластерні структури поступово формуються у багатьох регіонах і містах країни.

Досвід кластеризації деяких регіонів України, у т.ч. приморських [1, с.57-58; 7; 8]

Регіон	Кластери
Хмельницька область	<ul style="list-style-type: none"> – швейний кластер; – кластер сільськогосподарських і переробних підприємств; – будівельний кластер; – харчовий кластер; – туристичний кластер; – кластер зеленого туризму.
Івано-Франківська область	<ul style="list-style-type: none"> – туристичний кластер; – кластер виробників декоративного текстилю.
Житомирська область	<ul style="list-style-type: none"> – кластер каменедобування та каменеобробки.
Черкаська область	<ul style="list-style-type: none"> – кластер перевізників.
АР Крим	<ul style="list-style-type: none"> – харчовий кластер; – туристсько-рекреаційний кластер; – кластер рибальства.
м. Севастополь	<ul style="list-style-type: none"> – туристсько-рекреаційний кластер «Байдари-Тур»; – екологічний кластер «Водні ресурси»; – кластер соціального підприємництва «Соціальні ініціативи Севастополя»; – інноваційний кластер «Інтелект-ресурс»; – екологічний кластер «Вторма-кластер»; – кластер альтернативної енергетики; – морський кластер України.
Донецька область	<ul style="list-style-type: none"> – кластер металургії; – кластер гірничошахтний; – кластер нанотехнологій; – кластер машинобудування (устаткування для вугільної й гірничодобувної промисловості).
Запорізька область	<ul style="list-style-type: none"> – кластер сільгоспмашинобудування «Агробум»; – Медяний кластер - «Бджола не знає кордонів»; – агрохарчовий кластер «Купуй Запорізьке»; – кластер приладобудування.
Херсонська область	<ul style="list-style-type: none"> – транспортно-логістичний кластер «Південні ворота України»; – кластер рибальства.
Миколаївська область	<ul style="list-style-type: none"> – морський кластер; – кластер суднобудування; – кластер електроніки.
Одеська область	<ul style="list-style-type: none"> – транспортно-логістичний кластер; – кластер металосервісу; – кластер машинобудування; – туристсько-рекреаційний кластер; – кластер рибного господарства.
Придунав'є Одеської області (м. Ізмаїл)	<ul style="list-style-type: none"> – кластер органічного землеробства; – рибний кластер; – кластер зеленого сільського туризму.

Лідером по досвіду кластеризації серед приморських регіонів є м. Севастополь. До числа перспективних кластерів приморських регіонів варто віднести кластери:

інформаційних технологій, морської індустрії й суднобудування, будівництва, рослинництва, тваринництва, садівництва, виноробства, харчові, навчально-освітні та ін.

Перспективи кластеризації в Одеській області [7]: кластер – технопарк «Міжнародний центр виробників радіоелектроніки»; кластер «Перший сільськогосподарський»; сервісний металокластер (з перспективою поставок металовиробів у країни Близького Сходу, а також суднобудівним і судноремонтним компаніям Причорномор'я); рибпромисловий кластер (на базі Тілегульського лиману й 30 водойм у рамках 9 рибних районів Одеської області); кластер виноробства. У Придунав'ї Одеської області (м. Ізмаїл) на базі технопарку, що формується, з'являється можливість формування: транспортно-логістичного кластера; рибного кластера; кластера зеленого сільського туризму й органічного землеробства.

В Одеському регіоні є багато передумов та можливостей для створення агропромислових кластерів: присутній достатньо розвинений сільськогосподарський сектор; є переробна промисловість; функціонують наукові і освітні установи; є розвинена сфера торгівлі; присутні інституції державного управління; успішно діє вертикально-інтегрований бізнес.

Більшість кластерів, що формуються в країні, у перспективі повинні сприяти інноваційному розвитку і підйому конкурентоспроможності як окремих регіонів і територій, так і країни в цілому.

На відміну від інших форм організації співробітництва, кластерні структури характеризуються наступними особливостями:

- територіальною локалізацією (географічною близькістю) основної маси господарюючих суб'єктів-учасників кластера;
- високим рівнем розвитку кооперації, спеціалізації та концентрації галузей;
- наявністю великої організації-лідера, що визначає довгострокову господарську, інвестиційну й іншу стратегію всього кластера;
- стабільністю господарських зв'язків учасників кластерної системи, з домінуючим значенням цих зв'язків для більшості її учасників;
- довгостроковою координацією взаємодій учасників кластера в рамках виробничих програм, інноваційних процесів, основних систем управління, контролю якості;
- одержанням територіального (регіонального) синергетичного ефекту тощо.

Ідея кластерних технологій полягає у створенні й підтримці конкурентного середовища. Сполучення конкуренції, кооперації й інтеграції на географічно обмеженій спеціалізованій території є основними ознаками кластера. Кооперація й інтеграція важливі для досягнення територіального (регіонального) синергетичного ефекту [5, с.75].

Кластерна організація розвитку агропромислового виробництва передбачає концентрацію та спеціалізацію агропромислового виробництва з формуванням на території замкнутих циклів «виробництво, зберігання, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції» на засадах інтеграції з використанням механізмів корпоратизації та кооперації для одержання учасниками кластерів конкурентоспроможної продукції й підвищення прибутковості [9, с.7].

Тому в утворення кластерного типу доцільно об'єднувати всіх тих, хто працює на створення кінцевого продукту. Учасниками агропромислового кластера того чи іншого напрямку господарювання можуть бути: сільськогосподарські підприємства (постачальники сільськогосподарської сировини); підприємства сільськогосподарського машинобудування (постачальники устаткування); переробні підприємства харчової промисловості (споживачі сільськогосподарської сировини); агропромислові інтегровані структури та комплекси (агрофірми та корпорації); консалтингові організації; технопарки; торговельні організації; транспортні організації; підприємства з виробництва тари (упакування); організації з реклами; фінансові установи; наукові інститути; освітні установи; органи влади та ін.

На можливість утворення кластерів в АПК та їх ефективність впливають наступні чинники: територіальне розміщення і кліматичні умови регіону чи території; специфіка і структура основного виробництва; рівень розвитку конкуренції, кооперації, спеціалізації та

концентрації галузей; наявність та мобільність робочої сили в регіоні; інноваційність виробництва; рівень обміну інформацією і технологіями; вплив державного управління тощо.

Світовий і поки що невеликий український досвід дозволяють виділити ряд переваг кластерної моделі розвитку агропромислового виробництва.

Кластери дозволяють: об'єднувати виробництво окремого виду сільськогосподарської продукції в технологічний ланцюг; посилювати процеси спеціалізації і розподілу праці між підприємствами; поєднувати у виробництві конкуренцію з кооперацією; об'єднувати підприємства, розробників ноу-хау, споживачів; забезпечувати його суб'єктам розширення та зміцнення взаємозв'язків у своєму сегменті ринку; утримувати частку ринку; зайняти вільну ринкову нішу на суміжній території з конкурентом; забезпечувати більш гарантовані ринки збуту продукції, послуг; подолати неприбутковим підприємствам нижню межу рентабельності за допомогою спеціалізації, яка забезпечує підвищення продуктивності праці та зниження собівартості продукції; ширше приваблювати клієнтів, створюючи тісну взаємодію покупців і продавців; ефективніше розвиватися виробництву; знижувати вартість одиниці технічної послуги і продукції, яка виготовляється на основі спільної діяльності; зменшувати трансакційні витрати; підвищувати інноваційність виробництва, прискорюючи темпи впровадження інновацій (науково-технічних та організаційно-економічних) на виробництві; поліпшувати умови для появи та реалізації нових ідей, посилюючи їх потоки між учасниками кластеру; розширювати інформаційну базу; поширювати обмін інформацією між учасниками кластера, передачу сучасних технологій на всіх етапах виробництва; підвищувати доступність фінансових ресурсів; активізувати інвестиційну діяльність; ефективніше використовувати місцеві природні ресурси, трудовий, виробничий потенціал; підвищувати продуктивність праці; підвищувати ефективність виробництва за рахунок скорочення витрат; отримувати його суб'єктам додатковий дохід, завдяки впливу ефектів масштабу, охоплення і синергії; зменшувати ризики при сумісній діяльності, а при їх виникненні – розподіляти між усіма членами кластера; звести до мінімуму внутрішньокластерну конкуренцію; підвищити гнучкість в організації підприємницької діяльності; розширити можливості виходу на зовнішні ринки збуту продукції; збільшити експорт товарів і послуг та взаємопідтримку при укладанні міжнародних контрактів; створювати нові робочі місця; поліпшувати якість робочої сили, завдяки підготовці і перепідготовці спеціалістів; розширити можливості в одержанні більш кваліфікованих послуг з консалтингу; проводити науково-дослідні роботи; підвищувати культуру підприємництва.

Існування регіональних агропромислових кластерів в цілому сприяє: зміцненню конкурентного статусу регіону; реалізації конкурентних переваг конкретного регіону з виробництва продовольчої сировини і продуктів харчування, пов'язаних з географічним розташуванням, кліматом, виробничо-економічними можливостями; найбільш раціональному використанню наявних ресурсів; активізації підприємницької діяльності; підвищенню і поліпшенню інвестиційної привабливості регіонів і забезпеченню зростання залучення вітчизняних та іноземних інвестицій; покращенню інноваційного середовища регіону; зростанню експортного потенціалу; забезпеченню сталого розвитку соціальних процесів.

Висновки і перспективи подальших розробок. Проведені дослідження дають можливість зробити наступні висновки. Україна має позитивний досвід створення регіональних кластерних структур, але переважно не агропромислових. Агропромислові кластери спрямовані на підвищення конкурентоспроможності кінцевої продукції, отримання синергетичного ефекту від спільного використання виробничих, постачальницько-збутових, транспортних, маркетингових та інших ресурсів. Тому необхідно формувати територіально-виробничі агропромислові кластери з високим рівнем спеціалізації та концентрації галузей агропромислового виробництва для найповнішого використання природних, трудових та фінансових ресурсів. При цьому державне фінансування та підтримка мають велике значення для їх первинного розвитку.

Як показують дослідження, у забезпеченні розвитку кластерної форми

підприємництва в агропромисловому виробництві країни залишаються ще багато невирішених та недостатньо опрацьованих теоретичних та практичних питань, а саме: визначення загальних принципів створення, функціонування та розвитку агропромислових кластерів, як виробничих структур нової формації в Україні, на відміну від інших форм агропромислової інтеграції; уточнення їх функцій та визначення можливостей їх застосування в агропромисловій сфері з урахуванням її специфічних особливостей, соціальних і виробничо-економічних особливостей окремих регіонів і територій країни; розробка стратегій економічного розвитку регіонів країни на основі створення кластерних структур; виявлення факторів, які стримують розвиток кластерних структур, з метою розробки або корегування стратегій розвитку регіонів; аналіз конкурентного потенціалу регіонів в той чи іншій області виробництва для виявлення конкурентних переваг і потенціалу кластеризації цих регіонів і територій; розробка комплексної системи економічних показників оцінки ефективності діяльності агропромислових кластерів та їх впливу на економічну ефективність АПК; розробка програм інноваційного розвитку країни на основі кластерних структур, у т.ч. агропромислових; визначення джерел фінансування і напрямків державної підтримки розвитку кластерних структур; розробка необхідних законодавчих актів для надання кластерним структурам необхідних прав та переваг для розвитку; утворення інформаційно-аналітичної системи для обслуговування учасників мережеских кластерних об'єднань та для всіх бажаючих до них приєднатись; розробка програм підготовки спеціалістів для кластерних об'єднань і введення їх у ВНЗ тощо. При сумісних зусиллях науковців, практиків та держави коло окреслених питань треба вирішити у найближчі роки.

Список використаної літератури

1. Пути кластеризации экономики с целью повышения конкурентоспособности Запорожской области [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cci.zp.ua/images/waY.doc>. – 158 с.
2. Погребняк І. Проблеми і реалії розвитку регіональних агропромислових кластерних формувань / І. Погребняк // Матеріали Інтернет-конференції, 24-25 червня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://confiapv.at.ua/publ/konf_24_25_cherven_2010/74_problemi_i_realiji_rozvitku_regionalnikh_agropromislovikh_klasternikh_formuvan/2-1-0-143.
3. Портер Майкл Э. Конкуренция / Э. Майкл Портер; [пер. с англ.]. – М.: Издательский центр «Вильямс», 2005. – 608 с.
4. Богданова Е. А. Стратегия формирования агропромышленного кластера региона / Е. А. Богданова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journal.vlsu.ru/index.php?id>.
5. Грядов С. И. Агропромышленный кластер: проблемы и перспективы развития / С. И. Грядов, И. В. Ковалева // Вестник Алтайского государственного аграрного университета. – 2009. – № 4 (54). – С. 74–79.
6. Иванов Ю. Б. Теоретичні підходи до розробки класифікацій кластерних структур / Ю. Б. Иванов, О. В. Анненкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/VNULP/Ekonomika/2009_640/14.pdf.
7. Травянюк О. І. Методологічні підходи до визначення кластерної моделі регіонального розвитку / О. І. Травянюк / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DUTP/2007-1/txts/07toimrr.htm>.
8. Формирование кластеров в Одесском регионе [Электронний ресурс]. – Режим доступа: <http://ucluster.org/blog/2010/10/formirovanie-klasterov-v-odesskom-regione>.
9. Мельник Ю. Ф. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю. Ф. Мельник, П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 3–15.